

Zuzana Panczová, Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie. Ústav etnológie SAV a VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2017, 155 s.–

Ústav etnológie a sociálnej antropológie vydal v roku 2017 v rámci svojej edície *Etnologické štúdie* 29. zväzok, ktorým je vedecká monografia Zuzany Panczovej na výsostne aktuálnu tému – konšpiračné teórie. Pod týmto termínom sa rozumejú „nepodložené, neoverené, resp. oficiálne neakceptované informácie, ktoré varujú pred nebezpečným sprisahaním“ (s. 14). Kniha predstavuje v slovenskom prostredí prvé vedecké spracovanie konšpiračných teórií, na ktoré sa v posledných rokoch sústredila značná pozornosť nielen sociálnych a humanitných vied, ale aj laickej verejnosti. Publikácia, založená na dlhodobom výskume autorky od roku 2003, preto prišla v pravý čas a získala dobrý mediálny ohlas. Z. Panczová od zverejnenia knihy dostala pozvánky na viaceré diskusie a vystúpenia v médiách, čím úspešne propagovala nielen skvelé výsledky svojej práce, ale aj vedecký odbor etnológia.

Publikácia má logickú a jasnú štruktúru, zodpovedajúcu obvyklému členeniu vedeckých monografií. V Úvode (s. 7–23) sa Z. Panczová sústredila na základné pojmy svojho výskumu. Presvedčivo osvetlila pojem konšpiračná teória a ukázala jeho úzke prepojenie s pojmom fáma. Oceňujem i podrobnejšie, vnútorné členenie skúmaného žánru (lokálne a globálne konšpiračné teórie), ale tiež popis najčastejších tém teórií i fám, ku ktorým autorka priniesla aj krátke ukážky. Už teraz predošlem, že úryvky z naratívov a diskusií na internetových doménach nachádzame vo všetkých kapitolách. Tvoria nielen

empirický výskumný materiál, ktorým Z. Panczová úspešne podopiera svoju analýzu i argumentáciu, ale rovnako sú pútavým čítaním pre akéhokoľvek, nielen odborného čitateľa. K vstupným častiam publikácie možno zahrnúť aj nasledujúce tri kapitoly o počiatkoch a súčasných výskumoch konšpiračných teórií a fám (s. 24–35), veľmi osožnú kapitolu o historickom pozadí šírenia oboch žánrov v globálnej perspektíve a na Slovensku (s. 36–48) a sústredený výklad o folkloristickom bádaní týchto žánrov (s. 49–57). Autorka nemohla obísť ani dôležité prepojenie konšpiračných teórií a fám s ideológiou, čomu venovala samostatnú, rozsahom veľkú, ale obsažnú kapitolu (s. 58–61).

Jadro práce Zuzany Panczovej tvoria empirické poznatky, ktoré získala vlastným výskumom na vybraných webových stránkach v slovenskom i českom jazyku, ako napríklad www.prop.sk – čiže „nezávislý internetový spravodajca“, www.zvedavec.org – „politicky nekorektní webzine“ a ďalšie. Sledovala aj viaceré internetové domény, napríklad zemavek.sk – Zem a vek, panobcan.sk – Pán občan a viaceré iné. Vyberala si také stránky a domény, ktoré možno charakterizovať ako antisystémové, anti-mainstreamové a presvedčajúce o svojej nezávislosti. Keďže konšpiračné teórie majú široké tematické zameranie, autorka musela zvoliť svoju vzorku. Rozhodla sa pre témy, ktoré spájajú politické, vedecké a náboženské kontexty. Zároveň uviedla, že vybrané témy patria podľa jej

výskumu k najviac diskutovaným a najčastejšie sa vyskytujúcim na internete. To znamená, že sa sústredila na sprisahania proti spoločenskému poriadku a špeciálne na konšpiračné teórie o Židoch, slobodomurároch a iných tajných spolkoch, sledovala tému USA a Západ a nakoniec tému migrácia. Každú tému rozoberala z dvoch hľadísk: čo tvorí jej ideologické jadro, aké presvedčenia má téma utvrdiť a aké symboly sa pri nej používajú. Následne hľadala prepojenia vybraných tém na oblasť náboženstva a vedy. Týmto prístupom sa jej podarilo úspešne ukázať a analyzovať viaceré vrstvy (autorka ich označuje „podtexty“), ktoré spravidla konšpiračné teórie obsahujú. Poukázala na ich rôzny ideový pôvod a zároveň neuveriteľnú schopnosť tohto naratívneho žánru spájať ich do zdanelivo logickej jednoty. Inými slovami, Zuzana Panczová hľadala a odkrývala štruktúru prvkov, ktoré sa používajú pri výstavbe príbehov. Druhý a dôležitý krok, ktorý spravila vo výskume, bolo zameranie na stratégie, aké tvorcovia a šíritelia konšpiračných teórií používajú. Sústredila sa na spôsoby presvedčania a ovplyvňovania prijímateľa, pričom sa oprela v mnohom o práce T. van Dijka (1985, 1998), ktorý poskytol viaceré pozorovania ohľadom ideologických diskurzov a ich kognitívnych a sociálnych podmienok. To autorke umožnilo uviesť tri, podľa jej výskumu najfrekvencovanejšie argumentačné stratégie, podrobnejšie ich rozobrať a demonštrovať na ukázkach. Išlo o nasledovné stratégie: 1. vlastné diskurzívne nástroje v rámci tohto naratívneho žánru; 2. využívanie subjektívnych kontextových modelov účastníkov diskurzu; 3. vytváranie reprezentácií/obrazov nepriateľa.

Autorka nezanedbala ani taký zložitý problém, akým je nesúlad v konšpiračných systémoch a popísala stratégie šíriteľov na vyriešenie tohto problému. Svoju analýzu ukázala na príklade rozšírenej a známej konšpiračnej teórie o osobnosti Milana Rastislava Štefánika. Zo zahraničia použila príklad osobnosti Noama Chomského, amerického jazykovedca a antisystémového kritika.

V *Záveroch* (s. 132–137) Z. Panczová opätovne zdôraznila, že konšpiračné teórie ako naratívny žáner sprevádzajú ľudstvo po celú jeho históriu, hoci sa stali predmetom sústredeného výskumu folkloristiky, sociálnej psychológie, sociológie a iných vied až v 20. storočí. Multifunkčnosť žánru, ambivalentnosť obsahu, zvláštnosti štruktúry naratívov, aktéri performatívneho procesu čiže šíritelia a príjemcovia konšpiračných teórií, stratégie aktérov, motívy i ich konanie, to sú všetko otázky, ktoré vyžadujú interdisciplinárny prístup a bádanie. Autorka prehľadne zhrnula výsledky svojich empirických výskumov štýlu a naratívnej štruktúry konšpiračných teórií. Uviedla tri najčastejšie stratégie, využívané pri diskusiách a zopakovala základné znaky a výstavbové prvky vybraných tém konšpiračných teórií. Zdôraznila dve hlavné funkcie žánru – kognitívnu funkciu a funkciu skupinovej identifikácie. Možno iba súhlasiť s autorkou, že výskum konšpiračných teórií ako istého kultúrneho javu v konečnom dôsledku neprináša poznatky len o tomto naratívnom žánri, ale rovnako vypovedá o správaní a túžbach súčasného človeka a o procesoch polarizácie alebo naopak kohézie konkrétnej spoločnosti v čase a priestore.

Gabriela Kiliánová (Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Bratislava)